

2008 HACI BEKTAŞ-I VELÎ
800. Doğum Yıl Dönümü

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE
ALEVÎ-BEKTAŞÎ
KÜLTÜRÜ

Editör

Ahmet Yaşar OCAK

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI

Alevî İnançlarında Hz. Muhammed

Mehmet Saffet SARIKAYA

Giriş

Alevî inanç kültüründe Hz. Muhammed (as) ile ilgili kabullerin iki boyutu vardır. İlki bütün Müslümanlar tarafından benimsenen, geniş anlamıyla Hz. Adem'den itibaren Hz. Muhammed'e (as) kadar gelen peygamberleri ve onların tebliğlerini kabul etme biçiminde ifade edebileceğimiz nübüvvet/peygamberlik inancına bağlı Hz. Muhammed (as) ile ilgili inançlardır. İkincisi Türk milletinin din anlayışı paralelinde Hz. Muhammed'in şahsiyle ilgili geliştirilen her türlü psikolojik, sosyal tavır ve tutumlardır. İlk boyutta Hz. Muhammed (as) ile ilgili kabuller, onun tarihî şahsiyeti, sahip olduğu nebevî misyonu, tebliğ ettiği dinî ve ondan nakledilen hadis ve sünnet geleneğini içerir. İkinci boyutta ise, dinî düşüncenin gelişimine paralel olarak Türklerin Müslümanlaşma sürecindeki din anlayışları çerçevesinde Hz. Muhammed'e (as) yükledikleri dinî statü söz konusudur. İkinci boyut, kültürel değişim ve gelişimi ifade eder. Müslümanlar, karşılaştıkları değişik inanç kültürleriyle etkileşimleri sonucu Kur'an'da anlatılan ve tarihte bilinen Hz. Muhammed'in şahsiyetinden farklı, menkıbevi, kutsal hâlelerle örülü kabuller geliştirmişlerdir. Konumuzla ilgili bakımından özellikle tasavvufî geleneğin buna katkısını belirtmek gerekir. Makalede Alevî kültüründe Hz. Muhammed (as) ile ilgili inançlar bu çerçevede ele alınacak, konuyla ilgili yazıyla tespit edilen şifahi geleneğin yanı sıra yazılı edebiyattan da istifade edilecektir. Alevî kültür geleneğinde yetişen yetkin kimselerin güncel eserleri ve çeşitli internet sayfalarında yer alan ideolojik nitelik taşımayan bilgiler kullanılacaktır. Bu metinlerde yer alan Hz. Muhammed (as) ile ilgili kabuller, herhangi bir mezhep ni-

telemesine tâbi tutulmamakla birlikte çok özgün olanları veya Alevîlere özgü bazıları metin içinde irdelenecektir.

Tarihî Şahsiyetiyle Hz. Muhammed (as)

*Şefi'ül-müznibin Hakk'dan Muhammed Mustafa geldi
Cihan ehline fahr olsun anın tek mücteba geldi*

(Hataî)

*Ahmed ü Mahmûd Ebu'l-Kâsım Muhammed Mustafa
Ana kardeşim dedi çün Rahmeten-lil'âlemin*

(Yeminî)

Hz. Muhammed, 570 yılında Mekke'de doğdu. Babası Abdullah o henüz doğmadan ölmüştü. Annesi Amine de altı yaşındayken ölünce çocukluğu dedesi Abdülmuttalib ve amcası Ebu Tâlip'in yanında geçti. Hz. Muhammed ticaretle uğraşan Ebû Tâlip ile beraber Suriye ve Yemen de dâhil olmak üzere birçok yere gitti. Bu arada çeşitli ticari kervanlar sahibi olan Hz. Hatice ile evlendi. Bu evlilikte Hz. Fatma doğdu. Hz. Muhammed yolculukları ve Mekke'de yaşadığı tecrübeyle zaman zaman Nur dağında inzivaya çekiliyordu. Bu yalnızlıklarında kendisine risalet görevi verildi. Alevî nesir edebiyatının en güzel örneklerinden *Kitab-ı Cebbarkulu*'nda bu olay şöyle özetlenir:

Hakk'un emriyle Muhammed dünyaya geldi. Şevk vir-di, güneş gibi, cihân nûr ile doldu. Cebrail âyet indirdi. Farz, sünnet bildirdi. Taklîdler, tahkik [oldu]. Küfrü, aradan kaldırdı. Muhammed, miraca vardı. Acâyib hikmetler gördü. Hakk Teâlâ beş vakit namâzı, ümmetine armağan virdi. Allah emir itdi, buyurdu. Hakkı, batılı ayırdı. Emir

olanı, Muhammed ümmetine duyurdu. Hakk, batıl seçildi. Âleme, nurlar saçıldı. Perde kalktı aradan, cümle bicâblar açıldı. Küffârlar, imâna geldi. Kimi şöyle, hâricî kaldı. Dîn-i İslam, âşikâre çıkıdı. Hükmü, Muhammed'in oldu.

Hız. Muhammed'e ilk inananlar Hız. Ali ve eşi Hız. Hatice'ydi. Hız. Muhammed (as) çok tanrıcılığı ve onun etrafında gelişen adaletsizliği reddediyordu. Müslümanlık, bütün kötülöklere ve haksızlıklara karşı en güzel seçenektir. Hız. Muhammed'e inananların sayısı hızla arttı. Bu durum zengin Mekkelileri tedirgin etmeye başladı. Mekke'nin ileri gelenleri Hız. Muhammed'i peygamberliğinden vazgeçirmeye çalıştılar. Vazgeçiremeyince de baskı ve şiddete başvurdular. Bunun üzerine Hız. Muhammed (as) Müslümanların daha güvenli yerlere göç etmelerine izin verdi. 615'de Müslümanların bir kısmı Habeşistan'a (Etiyopya) gittiler. Hız. Muhammed (as) ve yakın çevresi mücadelelerini Mekke'de sürdürmeye devam ettiler. 619'da Hız. Muhammed'in en büyük destekçileri Ebû Tâlip (Hız. Ali'nin babası) ve eşi Hız. Hatice vefat edince baskılar artmaya başladı. Hız. Muhammed (as) Medine halkından gelen davet üzerine 622'de Medine'ye hicret/göç etti.

Hız. Muhammed'in Medine'de karşılaştığı ilk güçlük, Muhâcirün/hicret edenlerin yoksulluklarıydı. Bu nedenle o, Medineli Ensar ile Muhâcirun arasında kardeşlik tesis etti. Böylece Müslümanlardan kurulmuş İslami değerlere göre şekillenen yeni bir toplumun temellerini attı. Alevî kültüründe farklı formlarda *musahiplik* adı altında yaşatılan gelenek bu kardeşliğin yeniden canlandırılması, hatırasının yaşatılmasıdır.

Mekkeliler düşmanlıklarına devam ettiler ve bazı Arap kabilelerini Hız. Muhammed'e karşı kışkırttılar. Bedir (624), Uhud (625), Hendek (627) başta olmak üzere müşriklerle çeşitli savaşlar yapıldı. Kul Himmet, Hız. Muhammed'in bazı savaşlarını destanlaştırarak mısralara dökmüş, âdeta manzum bir siyer dile getirmiştir. Örnek olarak Uhud Savaşını anlattığı uzun destanında, savaş esnasında Hız. Peygamber'in düştüğü sıkıntıyı ve bunun inanan kalplerde yarattığı teessürü dile getirdiği şu mısraları veriyoruz:

*Zayıf oldu İslam askerinin işi
Arada da kaldı gazilerin başı
Şehit düştü Muhammed'in ön dişini
Anda çok ağladı Eyyub Ensari*

(Kul Himmet)

Hız. Muhammed (as) bütün bu savaşlardan zaferle çıktı. 630 yılının Ocak ayında Mekke'ye girdi. Şehirdeki bütün putları yok etti. Mekkeliler için af ilan etti. İslam bütün yarımadaya yayıldı. Hız. Muhammed (as) 632'de hac ziyaretinde bulduktan sonra (Veda Hacı) Medine'de Hakk'a yürüdü.

Bu tarihî realitenin inanç boyutunu, Hız. Muhammed'i çeşitli vesilelerle dile getiren Alevî metinlerinden takip etmek mümkündür. Hemen pek çok dinî metinde İslami geleneğe uygun olarak Allah'a hamden sonra Resûlüne salat, selam ve övgü yer alır. Hacı Bektaş-ı Velî, *Makalat*'ına başlarken Allah'a hamd ile birlikte "...ve dahi selam ve salavât ol peygamberler serverine ve mürseller ulusuna ve enbiyaların ve evliyâların mihterine olsun kim dükelî 'âlemi onun dostluğuna yarattı", diyerek, Hız. Muhammed'i salat u selam ile yâd edip, "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik," Enbiya, 107. âyete telmihte bulunmuştur.

*Çün senin hoşluğuna yarattı Sâni' âlemi
Ayağın toprağına canım fedadır ya Nebî
Her münafık kim seni gönünde inkâr eyledi
Ta ebed yanmag cehennemde revadır ya Nebî*

(Hataî)

Erdebilli Safevî tarikatı kurucusu Şeyh Sâfi bu salat ve selamı övgü cümleleriyle süslerken esasen Hız. Muhammed'in vasıflarını zikreder:

Ol server-i kâinât ve hulâsa-i mevcûdât, ol şefî-i ümmet ve serheng-i kıyâmet ve erkân-ı risalet, ân bülbül-i gülistân-ı hakikat ve ân hâce-i dünya ve ahiret, sadr-i saffe-i safâ ve mâh-ı kubbe-i vefâ, muallâ ve müzekkâ ve müctebâ d'ni Hazreti Muhammed el-Mustafa sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem hazretleri.

Hatipoğlu, manzum *Makalat* çevirisinde Hız. Muhammed'in son, hak peygamber oluşu, âleme rahmet için

gönderilişi, insanlar için ihsan oluşu, delil, kılavuz ve önder oluşu, cömertliği, mucizeleri, Tanrı'nın nuru oluşu gibi nübüvvetle ilgili vasıflarını şu mısralarla dile getirir:

*Muhammed ki cihân fahridür ol şâh
Habîbimdür didi ol şâha Allah
Muhammed seyid-i cân Mustafâ'dur
Muhammed dîn ü iman Mustafâ'dur
Muhammed bil ki hatmi'l-enbiyâdur
Muhammed geuber-i kân Mustafâ'dur
Muhammed hucet-i Hakk'dur Hudâ'dan
Muhammed sözi Kur'an Mustafâ'dur
Muhammed kullara Hakk'dan atâdur
Muhammed ahd(u)peymân Mustafâdur
Muhammed fabr u âlemdir Hudâdan
Muhammed ferd ü fermân Mustafâ'dur
Muhammed menba-ı cûd-ı keremdür
Muhammed nûr-ı Yezdân Mustafâdur
Muhammed muciz-i envâr-ı Hakk'dur
Muhammed kân-ı furkan Mustafâdur
Tamâmât evliyânun rehberidir
Hatâ vü küfî(ü) 'illetden beridür*

(Hatipoğlu)

Yeminî'nin *Fazilet-nâme*'sinde *Ağâz-ı Şerh der Medhi'n-Nebî (as)* başlığında Hz. Muhammed (as) yaratılmışların sultanı, bütün peygamberlerin imamı; sözleri Tanrı'nın sözleri (*O kendiliğinden konuşmuyor, onun konuşması bildirilen vahy ile dir*, Necm, 3-4. âyetlere telmih var) olduğunu söyler. O, Peygamber'e inanmayanın murdar olduğunu, gerçeklerden beri, bilgiden ve bilgelikten uzak olduğunu şu beyitlerle dile getirir:

*Yakîn sultân-ı 'âlemdir Muhammed
Serâser cân-ı 'âlemdir Muhammed
Yakîn evlâd-ı 'ademdir Muhammed
Hem evvel yine hâtemdir Muhammed
Behîşt ehline sultândır Muhammed
Da'vây-ı dîn ü imandır Muhammed
Kemal-i sırr u Sübhândır Muhammed
Yakîn bil 'arş u Rahmandır Muhammed
Kamû mürsellerin oldur imâmı
Kelâm-ı hak durur anun kelâmı
Kim ikrar etmezse oldı murdar
O hakkedan hem hakk andan oldı bizar
Bu şeytan menzîlinden bil eşeddür
Ki bilmeye anı yüzi ehaddir
Ki mîmi Ahmedün 'ilm-i sıfatdır
Bunı fehm itmeyen bi-marifetdir
Bunı bilmeyene icmâ'i insân
Demişler şekli 'adem tab-ı hayvân*

(Yeminî)

Şâh İsmail Hataî'nin aşağıdaki şiiri ise onun ahirette müminlerin şefaathçisi olarak kabul edildiğine dair güzel bir örnektir.

*Asiyim yüzüm karasın sil Muhammed Mustafa
Dertliyim derdim çaresin kıl Muhammed Mustafa
Yerde görmez gökte görmez kör münaflıklar seni
Yerde sensin gökte sensin ya Muhammed Mustafa
Başı ürryan sine gıryan kamu efgan ağlaşır
Çağırışub feryad ederler ya Muhammed Mustafa
Dâr-ı vechin çektiler iki gözüm nûruna
Neyleyim görmedi gözüm ya Muhammed Mustafa
Men ne işledim kimseler bilmez halim
Yazılı defterin içre sil Muhammed Mustafa
Ruz-ı mahşerde gelüben şefaath senden bize
Vardığın miraç hakkırcün ya Muhammed Mustafa
Hatayî'm isyan içinde yüz tutup hazretine
Ayıbımızı gelem yüze ya Muhammed Mustafa*

(Hataî)

Bütün bunlar Alevî kültürünün nübüvvet inancında Hz. Muhammed (as) ile ilgili kitabı, belirgin bir siyer bilgisine sahip olduklarını göstermektedir. Burada çocukluğu ve gençliği türlü sıkıntılarla geçen, dürüst, güvenilir kişiliğiyle yaşadığı toplumda mümtaz bir yere sahip, Tanrı tarafından, dinî insanlara tebliğ için seçilmiş, bu seçilişinin gereği diğer insanlardan ayrılan nebevî vasıfları olan bir peygamber söz konusudur. Ancak bu vasıflar onun risalet görevinde türlü zorluklarla karşılaşmasına, meşakkatler çekmesine engel olmamıştır. Hz. Muhammed (as) bütün zorlukların üstesinden gelerek Allah'ın dinini en güzel şekilde tebliğ edip kendisine inananlardan bir yeni toplum inşa etmeyi başarmıştır. Görevini tamamladıktan sonra da Hakk'a yürümüştür.

Menkîl evî Şahsiyetiyle Hz. Muhammed (as)

Ana hatlarıyla verdiğimiz Hz. Muhammed'in bu tarihi yaşantısının yanında, Müslümanlar arasında, muhtemelen karşılaşılan yeni kültürlerin etkileri ve başka nedenlerle, onun doğumundan itibaren bazı harikulâdelikleri beraberinde taşıyan ve ölünceye kadar bu mucizelerle içli dışlı, her an ilahî yardıma mazhar olan neredeyse insanüstü bir peygamber tasavvuru geliştirilmiştir. Özellikle popüler kültürde etkin olan bu peygamber tasavvurundan Anadolu Alevî kültürü de uzak kalamamıştır. Şâh İsmail'in iki şiiri bunun çok çarpıcı örnekleridir:

Şu Âleme bir nûr doğdu
Muhammed doğduğu gece
Yeşil kandilden nûr indi
Muhammed doğduğu gece

Muhammed anadan düştü
Kâfirlerin aklı şaştı
Bin kilise yere geçti
Muhammed doğduğu gece

Anda göbeği kesildi
Gözüne sürme çekildi
İsmi Muhammed okundu
Muhammed doğduğu gece

Ağlayan uşak avındı
Doğuran ana sevindi
Kâfirler imana geldi
Muhammed doğduğu gece

Huri kızlar geldiler
Muhammed dinin sordular
Nûrdan kundağa sardılar
Muhammed doğduğu gece

Muhammed kalktı oturdu
Ali hizmetin yetirdü
Yer gök salavat getürdü
Muhammed doğduğu gece

Melekler hazır hepisi
Doldu Muhammed tapusu
Açıldı cennet kapusu
Muhammed doğduğu gece

Şâh Hatayî'm der dervişler
Sağ olsun cümle kardeşler
Secdeye indi ağaçlar
Muhammed doğduğu gece

(Hataî)

Der Nâ't-ı Resûl (sav)
Ol şem' ki nûr-ı enbiyâdır
Ol nûr ki mâh-ı evliyâdır

Didi ana hayy-ı sâni-i pâk
Levlâke lemâ halektü'l-eflâk

Müş tâki anın kamû peygamber
Mâ'mûri anın mülûk-i Sencer

Ol izi türab kurretül-ayn
Ol mâye makam-ı kâbe kauseyn

Ol kıldı münevver âftâbı
Şak itdi eliyle mâhtâbı

Kâfir diledi delil-i tavzih
Rik etdi anın elinde tesbih

Çün bâd-ı seher peyâma geldi
Ahû yüğüürüb selama geldi
Kasd itdi ana çü hasm-ı bed-hû
Şehd oldı anın önünde agû

Gül virdi anın der sıfatın
Kumrular obudu mu'cizâtın

Daş mu'ciz-i birle dile geldi
Hem sâyesi nûr-ı bile geldi

Ayâğı basan yer oldı sartaç
Cevlân-ı Burâk sûy-i miraç

Ta'n itdi felekde mihrü âye
Salmadı vücudı yere sâye

Din leşkerine himâyet itdi
Hakk yolu bize hidâyet itdi

Öz ümmetine kulub güzide
Oldı dü cihanda nûr-ı dide

Hem şanına münzel oldı Kur'an
Garke eyledi küfri oldı Fürkan

Çün hatm-i delili Rûşen oldı
Eşcâr eğildi secde kıldı

Nûr itdi yeri yüzi çerağı
Pür itdi saçı kamû dimağı

Ol şeb ki yürüdi sûy-i Cebbar
Cibril önünce gaşiyedar

Hakk hazreti sâru yol varanda
Refrefle tükildi sündüs anda

Hatm oldı cemi'-i enbiyâde
Oldı melekût ana piyâde

Ruhü'l-kuds oldı gaşiyedar
Geçdi yedi gökleri sebekbar

Nâlin hacetse basdı arşa
Nûr rehi doldı arş ü ferşe

Ger cümle peygamber itdi mu'ciz
Mu'cizde kamûnı kıldı aciz

(Hataî)

Bu şiirlerde Hz. Peygamberin hayatı baştan sona bir mucizeler yumağı şeklinde dile getirilmekte, bütün peygamberlerin mucize konusunda ona karşı aciz kaldıkları dile getirilerek onun büyüklüğü mucizeleriyle desteklenmektedir. Benzer anlatıları Şeyh Sâfi, Seyyid Hüseyin, Yemîni, Kul Himmet, Pîr Sultan Abdal vb. Alevî ve Bektaşî geleneğinde sıklıkla görmek mümkündür.

Tasavvufi Boyutuyla Hz. Muhammed: Vahdet-i Vücut, Nur-ı Muhammedî, Hakk-Muhammed-Ali Algısı

Bu anlatı türünde popüler kültürdeki algılamalar kadar bu algılamaları besleyen tasavvufi düşüncenin etkisini göz ardı etmemek gerekir. Varlık algısına bağlı olarak zaman-mekân algısı da farklı olan tasavvufi düşüncede Hz. Muhammed'in ruhani varlığı Tanrı'nın ilk tecelli mertebesi, ilk yaratılan nur olarak telakki edilir. Özellikle Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile Anadolu'da oluşan sufi zümrelerde bariz izlerini gördüğümüz vahdet-i vücut anlayışı çerçevesinde nur-ı Muhammed veya hakikat-i Muhammed denilen anlayışı Alevilerde belirgin olarak ve Hz Ali'yi de bu anlayışın bir parçası kılacak bir formda bulmaktayız. Bu formda özellikle Hz. Ali'ye nispet edilen velâyet vasfının nübüvvetin devamı gibi anlaşıldığı tasavvufi-Şii düşünceyle örtüşerek nur-ı Muhammedî'nin maddi tezahürleriyle ilgili rivayetlerle desteklenir.

*Mahabbettir Lâilâhe illâllâh
Mahabbettir Muhammed Resûlullâh
Mahabbettir Ali Şâh velîyyullâh
Üç isim, manada birdir mahabbet*

(Kul Himmet)

Nefeste ifadesini bulan bu tevhit-nübüvvet-velâyet birlikteliği vahdet-i vücut anlayışından kaynaklanır. Varlığın birliği anlamını ifade eden bu anlayışta Tanrı *küntü kenz* sırrına binaen bilinmek istemiş; bu bilinmeliğini isim ve sıfatlarının tecellisiyle gerçekleştirmiş; vahdetten kesrete çıkmıştır. Bu tecellinin en alt mertebesinde *zübde-i âlem* (âlemin özü) olarak insan vardır. İnsan Tanrı'dan gelen *nüzulünü* (iniş), Tanrı'ya *urûc* ederek (yükselecek), yani nefsinin kötülüklerden arındırıp iyi huylarla donatarak tamamlar; Tanrı'nın tecellisi olan sıfatlarla sıfatlanır ve insan-ı kâmil mertebesine ulaşıp hakikat makamına erer. Bu iniş ve çıkış seferine *Devir* denilir ve bu anlayış tenasüh ile karıştırılmamalıdır.

Alevî ve Bektaşî anlayışında tasavvufi geleneğe uygun olarak *levlâke lemâ halaktü'l-eflâk* sözünün gereği Tanrı'dan ilk tecelli eden şey, Muhammed'in nurudur; bir başka ifadeyle Muhammed-Ali'nin nurudur. Çünkü Aleviler Kur'an'da geçen *nur* ve *kandil* (Nur, 35; Ah-

zab, 46) ifadelerinden hareketle nur-ı Muhammedî'nin, bir elmanın iki yarısı gibi birbirinden ayrılmayan Muhammed-Ali'nin nurunun bileşimi olduğunu kabul ederler. Buna göre, nübüvvet vasfının tezahürü olarak "*Hz. Muhammed'i her kemalin başlangıcı, her güzel hasletin menşei*" olarak gören anlayış Hz. Ali'yi de kapsayacak şekilde genişletilmektedir. Yani, velâyet vasfının, nübüvvetin devamı gibi anlaşıldığı tasavvufi-Şii düşüncenin yansımasıyla velâyet sahibi Hz. Ali, Hz. Muhammed'e nispet edilen vasıfları (nübüvvet hariç) kendisinde taşıyan ve onun devamlılığını sağlayan parçadır. Bu itibarla, ikisi birbirinden ayrılmaz ve birlikte zikredilir. Böylece Muhammed-Ali Tanrının ilk tecellisi olarak vahdetin kesrete açılan kaynaklarıdır; birlikte çokluk veya çoklukta birliktirler; üçü birdir, aynı zamanda üçünün de kendi kimlikleri vardır, bu kimliklerin sırrına vâkıf olan onların birliğini idrak eder.

*Hem senin târifin itdi hem Ali'nin ol İlâh
Nişe kim sen Mustafa ol Murtaza'dur ya Nebî*

(Hataî)

Şeyh Sâfi ve Yeminî, ilk yaratılan olarak kabul edilen Muhammed-Ali nurundan diğer insanların, canlıların ve kâinatın yaratılışını, Allah'ın isimlerinin tecellilerini sırasıyla anlatırlar. Yeminî'nin manzum tasvirine göre; Cebrail yaratılıp kendisine Tanrı tarafından "*Ben kimim?*" sorusu yöneltilince cevaptan aciz kalıp otuz bin yıl kararsız bir şekilde uçmuş, havada asılı bir kubbe görmüş, kubbe varınca içerde bir kandil içinde yarısı yeşil, yarısı ak bir nur görmüştür. Bunun ne olduğunu Tanrı'ya sormayı dilerken, ak nurdan bir ses gelerek yeşil nurun hâtemü'l-enbiyâ Muhammed olduğunu kendisinin de onun amcaoğlu Ali olduğunu söylemiş; Cebrail'e Tanrı'ya vereceği cevabı "*Sen rızıklar verici, âlemlerin yaratıcısı ve bağışlayıcı padişahsın, ben ise eksik ve aciz bir kulum*" diye öğretmiştir.

Pek çok Alevî şairinde gördüğümüz Hakk-Muhammed-Ali üçlemesini Şâh İsmail ve Pîr Sultan şöyle dile getirirler:

*Hakk, Muhammed, Ali üçü bir nûrdur
Söyleyen Muhammed, dinleyen Ali*

*Birisini Hakk bil üçü de birdir
Söyleyen Muhammed, dinleyen Ali*

(Pir Sultan Abdal)

*Hakk, Muhammed, Ali üçü de nürdür
Birini alma sen üçü de bir
Onların koyduğu bir doğru yoldur
Danıştı Muhammed böyle der Ali*

(Hataî)

*Daima fikrimde zikrin ya Muhammed ya Ali
Gönlümün evinde şükriin ya Muhammed ya Ali
Tanıyamaz kendi özün seni yakın bilmeyen
Âlemin âyinesisin Ya Muhammed Ya Ali*

(Hataî)

Bu durum dervişlerin Tanrı'nın tecellisi, âlemin aynı, her varlıkta, vech/yüzde seyredilebilen, yani vahdetin kesre-te dönüşmesi olgusunu dile getirdikleri bazı *Nefeslerde*, *Devriyelerde* Hz. Ali'yi, (veya kendilerini) velâyet nuruyla birleştirme gayretini daha anlaşılır kılar. Zira manevi terbiyede yola girerek hakikat ve marifet sırrına eren kişi, artık kendini fenâ fillah makamında, vecd ve istiğrak halinde her şeyle özdeş görmeye başlar. Hallac'ın "Ene'l-Hakkı" böyle bir özdeşliğin eseridir.

Nur-ı Muhammedî olgusu sadece manevi bir olgu değildir; Hz. Adem'den itibaren bütün peygamberlerde tezahür ederek nübüvvet itibarıyla Hz. Muhammed'in şahsında, velayet itibarıyla Hz. Ali'nin şahsında tecessüd eder. Yemîni Hz. Ali'nin doğumuyla ilgili verdiği bilgilerde; Tanrı'nın Adem'i yarattığını ve yeryüzüne halife kıldığını, alnına kutsal bir ışık koyduğunu ve "*Ey Adem, bu ışık sevgili peygamberimin nurudur, sana emanettir. Bu emanetin değerini bil. Bunun yüzünden âlem yaratıldı*", buyurduğunu ifade ederek; "*Yerle gök bu nurla doludur. Yaratanın güzelliği başta Adem olmak üzere bütün Peygamberlere erişti, sonunda Hayber fatihi Ali'de karar kıldı*" diyerek, ilk yaratılışa bir nurun iki yansıması olarak tasvir ettiği Muhammed ve Ali'nin cismen de aynı nuru taşıdığını belirtmektedir. *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*'da ise bu nurun intikali Hz. Ali esas alınarak:

Hz. Ali, Adem (as) ile mükerrem ve mescûd melek; Şîr'te (as) fakr ile müselleme ve halife; İdris'de (as) rifat bulup cennet mekân olmuştur. Nuh (as) ile duaları kabul edilip tufandan kurtulmuş; Hûd (as) ile mansûr ve muzaf-

fer olup yel ve tufanla 'Ad kavmini helâk kılmıştır. İbrahim (as) ile Halil olup Nemrûd'un ateşi ona gülistan olmuş; İsmail (as) ile kurban olmaktan kurtulup Cenâb-ı Hak'dan koç kurban gelmiştir. Musa (as) elinde bir kuru ağaç ejderha olmuş ve sihirbazların hilelerini yutmuştur. Yûsuf (as) ile, kardeşlerinin öcünden ve zindan kuyularından kurtulup izzet bulmuştur. Dâvud (as) ile demiri mum gibi yumuşatıp zırh yapmış; Süleymân (as) dilinde insanlara cinlere, her türlü hayvanâta hatta havâyâ hükmetmiştir. Ey-yüb (as) ile pek çok sıkıntıdan sonra sabırla sıhhat ve selamete kavuşmuş; Yûnus (as) ile balık karnına girip sonra kurtulmuştur. Circis (as) ile yetmiş kere katl olup yine hayat bulmuş, davetine devam etmiş; İsâ (as) ile ölümler diriltilip, kör ve dilsizleri iyileştirmiştir. Yani Hz. Ali "bütün peygamberlere delil" olmuştur.

şeklinde dile getirilir. Bu kabulün devamında Abdulmuttalib'e intikal eden nur ikiye bölünerek iki oğluna Abdullah ve Ebû Tâlib'e intikal eder. Hz. Muhammed ve Hz. Ali nurları babalarından devralarak yaşatırlar. Onlar, manevi âlemde birbirlerini tamamladıkları gibi dünyevî hayatlarında da birbirlerinden ayrılmamışlardır. Bektaşî ve Alevî gelenekte bu durum Hz. Peygamber'e nispet edilen "*Ali benden bir parçadır*", "*Ben ve Ali bir nûrdanız*", gibi sözlerle Hz. Ali'yi de içine alan bir tezahür süreciyle benimsenir.

Şii Gadir-i Hum anlatısının mitolojik bir versiyonu olarak karşımıza çıkan bu sırrın somutlaşan biçimi 15. yüzyıldan sonraki Safevî kaynaklı metinlerin çoğunda yer alır. Olay özetle şöyledir:

Hz. Peygamber (as) Hicretin 10. yılında Veda Haccı dönüşünde Mekke ile Medine arasında Gadir-i Hum denilen yere gelince, kendisine: "*Ey Peygamber, Rabbin'den sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan risalet görevini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur*" (Maide, 67) âyeti nazil olur. Bunun üzerine konaklamayı emredip deve palanından bir minber yaptırır ve minbere çıkıp belîğ bir hutbe okur. Sonra: "*Ey insanlar, size nefislerinden daha evla kimdir?*" diye sorar. Âshab: "*Allah ve Resûlü*" diye cevap verince, Resûlullah (sav), Ali'nin eline yapıştı ve yukarı kaldırdı ve şöyle buyurdu: "*Ben kimin efendisiysem Ali de onun efendisidir. Allah'ım ona dost olana dost ol, düşman olana düşman ol, ona yardım edene*

yardım et, onu horlayanı horlayıp zelil kıl". Üç defa böyle dedikten sonra, "haberiniz olsun ey insanlar, ben ancak bir insanım, Rabbimin elçisinin gelmesi ve benim ona icabet etmem yaklaşıyor. Ben size iki ağır emanet bırakıyorum. Bunlardan birincisi Allah'ın Kitab'ıdır, onda muhakkak hidayet ve nur vardır. Binaenaleyh sizler Allah'ın kitabına tutununuz ve ona sımsıkı sarılınız. Diğeri Ehl-i Beytimdir, ben Ehl-i Beytim hakkında sizlere Allah'ı hatırlatıyorum" buyurur.

Sonra Resûlullah (as) iki eli Ali'nin elindeyken biat âyetini (Şüphesiz sana biat edenler Allah'a biat etmiş olurlar..., Fetih, 10) okur. "Tâzîm Allah içindir; şefkat mahlûkat içindir; dünyada müsamaha ile ol; ahirette şefaât ile ol," diye buyurur. Sonra Ashab'dan yana döner ve Ali hakkında kırk civarında hadis irad eder. Onlardan bazıları şöyledir: "Ali ve ben bir nurdanız, Ali benden ve ben de ondanım. (Sen bana) Harun'un Musa'ya olan yakınlığı menzilesindedir. Ancak benden sonra nebi gelmeyecek. Benden sonra hak Ali'yle beraberdir. Allah'ım idare ettiği zaman hakkı Ali'yle beraber kıl."

Şerhu Hutbeti'l-Beyân'da ve bazı Buyruk nüshalarında rivayet biraz daha menkıbevi/mitolojik bir tarzda şöyle nakledilir: "Hz. Peygamber, Ali'yi yanına çağırıp ridasının içine alır. Bir vücuddan iki baş görünürler. Resûlullah şöyle buyurur: "Lahmuke lahmî, demmuke demî, cismuke cismî, rûhuke rûhî, /Etin etimdir, kanın kanımdır, cismimin cismimdir, ruhun ruhumdur." Sahabeden birisi hasetle sorar: "Ya Resûlullah, siz mübarek gömleğinizi çıkarın biz dahi görelim." Resûl (as) mübarek teninden gömleği çıkarır, cümlesi görürler ki velînin ve nebînin cismi ikisinin bir olmuşdur. Görenler, "İnadık, doğruladık ya Resûlullah" deyince tekrar mübarek gömleğini giyer."

Sonra Hz. Peygamber Ali'nin yüzüne bakar ve

"Ey Ali, her nebînin vasîsi ve vârisi vardır. Sen de benim vasî ve vârisimsin. Ümmetimin kâimi (idarecisi) makamındasın. Ben peygamberlerin sonuncusuyum, sen Emiru'l-Müminin ve İmam'ül-Müttakîn'sin. Seni ancak halis müminler sever, sana ancak şâkı münafıklar düşmanlık eder." buyurur. Sonra ashaba dönüp: "Ey ashabım, nübüvvet ve risalet bende hatm oldu. Şimdiden sonra imamet ve velâyet zamanıdır. Efdalü'l-Enbiyâ benim, Efdalü'l-Evliya, Ali'dir,"

diye buyurur. Ashabın hepsi, Ali'yi tebrik ederler. Ömer (ra): "Kutlu olsun, kutlu olsun ey Ali, benim ve erkek kadın bütün müminlerin mevlası oldun" diye Ali'yi tebrik eder.

Bazı Buyruk nüshalarında olay tamamen tarikat geleneği içinde nakledilir: Hz. Peygamber Miraç dönüşü ashâb arasında musahiplik yapılmasını diler ve Hz. Ali'yi kendisine müsahip seçer. Hz. Ali'yi kendisine kardeş tutunca, Hz. Ali de Hz. Peygamber'i rehber edinir. Ol demde birlik hâsil olur, Hz. Muhammed mübarek kuşağın açmış Şâh-ı Merdân Aliyye'l-Murtaza'yı bağrına basmıştır. İki bir gömlekten bir baş göstermişlerdir. Hz. Resûl, Ali hakkında; "Lahmuke lahmî, demmuke demî, cismuke cismî, rûhuke rûhî" buyurmuştur. Hz. Resûl tarikat hutbesini okur ve Hz. Ali'ye dua eder. Ali'nin elini tutup "Ali benim tarikatda oğlumdur ve hakikatta karındaşımdır" ve "Ya Ali! Sen benim vasimsin ve varisimsin," diyerek ona talep edenlere erkân-ı tarikat ve hakikat üzerine biat verme yetkisi verir. Bunun üzerine Selman-ı Farisi, Ammar b. Yâsir ve Bilâl-i Habeşi, Hz. Ali'ye biat ederler. Hz. Peygamber'in ve Hz. Ali'nin isteği üzerine Selman, Hz. Fatıma, Hz. Hâsan ve Hz. Hüseyin'e rehber olur. Daha sonra, Resûlullah, Hz. Ali'ye "git şükranı getir yiyelim" der. Getirilen şükraneyi yerler, dua ve gülbank ederler.

Ahilerdeki yol kardeşliği uygulamasının bir örneği olan bu gelenek bazı kaynaklarda, Kitabî olarak Medine'ye hicretten hemen sonra Müslümanlar arasında yapılan muâhatlık/kardeşlik ile aynıleştirilmiştir. "Lahmuke lahmî" sözü ise Alevî-Bektaşî geleneğinde bir sır olarak algılanıp hakkında deyişler söylenmiş, bunu kabul etmeyenler ise münafıklık ve mürtedlikle itham edilmişlerdir.

Miraç ve Kırklar Meclisi

Alevî nübüvvet inancında Hz. Muhammed'in bedenlen miraca çıktığı kabul edilir. Ancak miraç kendilerine özgü menkıbevi bir anlatımla dile getirilir. Bu anlatımda Kırklar Meclisi de önemli bir yer tutar. Buyruklarda bu konuda nakledilenler özetle şöyledir: Hz. Peygamber miraca giderken yolda bir arslan görür, çıkarıp yüzüğünü ona verir ve yoluna devam ederek Sidretü'l-Müntehâ'ya erişir. Burada Hz. Muhammed'e bal, süt ve elma verilir. Daha sonra Tanrı'yla doksan bin kelam söyleşir. Hz.

Peygamber bu konuşmada kendisine hitap eden sesin Ali olduğunu fark eder. “Sırr-ı Ali” olarak ifade edilen Hz. Peygamber’in Tanrı makamında Ali’yle konuşması *Şerhu Hurbeti’l-Beyân*’da şöyle açıklanır:

Abdullah b. Ömer eyidir: Ben işittim Resûl Hazretine sual eylediler ki, Ya Resûlullah miraç gicesi Hakk Teâlâ sana ne dilce hitâb etdi? Resûl Hazreti: Bana Ali b. Ebî Tâlib lügatıyla hitab kıldı ve gönlüme bunu ilham eyledi kim, eyitdim: Ya Rabbi, bana hitab iden sen misin yohsa Ali midir? Rabbim bana eyitdi: “Ya Ahmed ben Adem oğlu olunmazam. Ve şüpheli nesnelere sıfatlanmazam. Seni benim nurundan yarattım. Ve Ali’yi senin nurundan yarattım ve anı senin gönlün sarayına muttalî kıldım ve senin gönlüne Ali’den sevgilü kimse bulmadım, dahi sana anın diliy-le hitab eyledim.

Hız. Muhammed Miraçtan dönerken Mina’da bir kubbe ilgisini çeker ve kapıyı çalıp içeri girmek ister. Kendisine, kim olduğu sorulunca, iki defa “peygamberim” dediği için kapı açılmaz, üçüncüsünde; “Sırru’l-kayyûm, hâdimül-fikarâyım, bir yoksulum,” diye cevap verince içeriye alınır. Oradakilerin kimler olduğunu sorar. Oradakiler, “kırklarız, kırkımız birbirimizin aynıyız”, derler. Bir kişinin eksik olduğunu görünce kimin eksik olduğunu sorar; onlar, Selman’ın bulunmadığını, söylerler. Hız. Muhammed (as) onlardan bir delil isteyince “Kırkımız birdir, birimiz kırktır” derler, biri kalkıp kolunu keser kırkıktan da kan akar. Kırklar pîrlerinin Aliyül-Murtaza, rehberlerinin Cebrail (as) olduğunu söylerler. Bir müddet sonra Selmân dışardan yanında bir üzüm tanesi ile gelir. Seyyidül-Hâdim olarak üzümü pay etmesini Hız. Peygamber’den isterler. Hız. Peygamber Cebrail’in delaletiyle üzümü ezip şerbet eder ve kırklara pay eder. Kırklar mest-i elest olup, “Allah” deyip üryan ve püryan semaya kalkarlar. Hız. Muhammed dahi semaya kalkar, mübarek imamesi başından düşer, kırk pare edip belle-rine bağlarlar.

Bu anlatımda Hız. Muhammed’in içeri alınırken yaşadıkları onu küçültme veya kırklardan aşağı bir derecede görme olarak değerlendirilemez. Burada tamamen dünyadan ve dünyevi makamlardan uzaklaşmayı ifade eden “fakr” ve “terk” anlayışına telmih vardır. Nitekim

Hız. Muhammed, üzümü paylaşırması ve semâh esnasında imâme veya ridâsını kırkların beline bağlamasından dolayı kırklar içinde “mürşit” makamında en yüksek konumdadır. Cebrail rehber, Hız. Ali ise pîrdir. Bazı anlatılarda Hız. Peygamber rehber, Hız. Ali mürşit olarak nitelendirilir. Burada kastedilen Hız. Peygamber’in şeriat kapısının sahibi olarak rehberliği, kılavuzluğu, nübüvvet görevi; Hız. Ali’in tarikat kapısının sahibi olarak mürşitliği, sofileri irşat edişidir. Bu nakledilen kıssada âdeta Hız. Muhammed’in tasavvufi kimliği ve tarikat içindeki yeri belirlenmiş olmaktadır. Bu anlatıda, Ahi-fütüvvet teşkilatında ustalık payesine erme anlamına gelen *bel bağlama* geleneğinin menkıbevi bir boyutla Hız. Peygamber’e nispetini gözlemlemekteyiz ki, bunun daha realist, farklı versiyonları *Fütüvvetnâmeler*de yer alır. Bektaşîlerde bu toplantının anısına dergâhın büyük cem odasına “kırklar meydanı” da denilir, yapılan cemde bu olay yeniden canlandırılmış olur. Bektaşîler ve Alevîler tarafından yapılan cem törenlerinin farklı biçimleri, bu rivayette anlatılan *kırklar cemine* dayandırılır. Cem törenlerinde miraç olgusu pek çok Alevî şair tarafından *Miraçlama* adıyla manzum olarak dile getirilerek ve her cemde tekrarlanarak âdeta hafızalara nakşedilmiştir. Bir örnek olarak buraya Kul Himmet’in *Miraçlamasını* alıyoruz:

*Evvelî ahiri Allahu-ekber
Cemalin nûrundan doğdu bu gevher
Muhammed Mustafa İmam-ı Haydar
Oldu bu gevherden Keyvan hu deyu
Tecelli eyleyip iş başa geldi
Gevher arar derya hep çuşa geldi
Çarh-ı felek anda cünbüşe geldi
Dem bu demdir döner devran hu deyu
Muhammed en son peygamber oldu
Ali evliyaya şâh-surur oldu
Selman Muhammed’e rehber oldu
Ol günde yürüdü erkân hu deyu
Erenler gizliydi ol ser-mekânda
Muhammed’le Ali bir idi anda
Okuyup özünü ulu divanda
Yedi kez çağırdı sultan hu deyu
Bir üzüm tanesi ol şâh elinde
Kırklar verildi kısmet gününde
Çıkınca Mustafa miraç yoluna
Şahadet eyledi Selman hu deyu
Bir üzüm tanesi getirdi Selman
Kırklarda ol demde gördüler üryan
Muhammed şerbeti ezmişti heman*

İçti şerbetten her can bu deyu
 Kırklar dahi içtü cümle mest oldu
 Şâh-ı merdân cümlesinden üst oldu
 Hezar post bağlayıp kemerbest oldu
 Semâha girdiler hemen bu deyu
 Kırkların birine neşter uruldu
 Aktı kanı cümle isbat olundu
 Hakk andı mevcuttu mevcut bilindi
 Hu Allah çağırdı Sultan bu deyu
 Hu demenin aslı böyledir böyle
 Zahid nedir sözün gel beri söyle
 İmanın tazele şehadet eyle
 Gel sende yüzünü boya bu deyu
 Kul Himmet meydanda sermest olalı
 Gel sende boyan yüzün bu deyu
 Ali'nin aşkına yola düşeli
 Hayali gönümde mihman bu deyu

(Kul Himmet)

Bu kıssayla bağlantılı olarak, *Buyruk*'larda "Hz. Peygamber'in tariklenmesi" diye bir başlıkta özetle şunlar nakdedilir: Allah'tan şu hitap gelir: "Ya *Habibim Muhammed*, seninle bizim aramızda muhabbet hâsıl oldu, tarik altından geç ki kıyamete değin aramızda ağyar olmasın. Sende cevr, bizde sitem ve zulüm olmaya". Hz. Peygamber Tanrının huzurunda durur, Rıdvan, cennetten Tuba ağacından bir çubuk getirir ve Allahu Teala bu çubukla Resûlullah'a bir kere vurur. Çubuğun kabzasından yediler, vuruştan hâsıl olan nurdan Oniki İmamın nuru hasıl olur. Hz. Muhammed bal, süt ve elma ile niyâza durur. Cenâb-ı Hakk "*Halbuki imana ermiş olanlar Allah'ı başka her şeyden daha çok severler*" (Bakara, 165). "*Deki (ey Peygamber), eğer Allah'ı seviyorsanız bana tâbi olun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı affetsin; zira Allah çok affedicidir, rahmet kaynağıdır*" (Al-i İmran, 31) âyetlerini okuyarak onun niyâzın kabul eder."

Bu rivayet ve olgu, Alevî-Bektaşî zümrelerinde yola girerken gördüğümüz "*tarikleme*" geleneğinin delili olarak Hz. Muhammed'e nispet edilen bir olay olduğu kadar, onların Hz. Muhammed'i kendi yaşayışlarıyla içselleştirmelerinin de bir göstergesidir. Bir Alevî ve Bektaşî için, üstün niteliklere sahip bir peygambere ümmet olmak, övünç kaynağıdır. Hz. Peygamber'e duyulan bu coşku, dilden dile gönülden gönüle akmıştır. Hoca Ahmet Yesevî'den Yunus Emre'ye; Pîr Sultan Abdal'dan Âşık

Veysel'e kadar pek çok ozanın en güzel konusu, hep O ve mucizeleri olmuştur. En büyük mucizelerinden olan ve Kâdir-i Mutlak Allah'ın eşsiz azamet ve hazinelerini izhar eden miraca inanılmakla kalınmaz, aynı zamanda cem törenlerinde bizzat yaşanılır. Yine Alevî-Bektaşî kültürüne sahip birisi için miraç, insana hizmettir. Çünkü, halka hizmet Hakk'a hizmettir. Dolayısıyla hizmet Hakk içindir. "*Kendileri muhtaç durumda iken ellerindeki fakir, yetim ve esire veren; karşılığında ise Allah rızasından başka hiçbir şey beklemeyen*" (İnsan, 7) âyet-i celilelerinin nuzulüne mazhar olan Ehl-i Bey'ti kendilerine ölçü alan Alevî ve Bektaşîler için en büyük miraç, insanın gönüne girebilmektir.

Alevîlerin Hz. Muhammed (as) ile ilgili tasavvufi kabulelerindeki farklılık, Hz. Ali'nin de aktif olarak olgunun içinde yer almasıdır. Bu durum şifahi kültürün gölgesinde, özellikle bilgi seviyesinin düşük olduğu kişi ve çevrelerde Hz. Ali'yi ön plana çıkararak yorum ve anlayışları beraberinde getirmiştir. Viranî'nin bazı *Değişleri* bu konudaki tipik örneklerdir. Öyle ki yazılı metinlerde zaman zaman tevhit-nübüvvet-velâyet algılamasına atıfta bulunarak bunların birbirleriyle ilişkilerine dikkat çekilme ihtiyacı hissedilmiştir. Ancak makalemiz Hz. Muhammed (as) eksenli olduğu için burada konunun detayına girilmeyecektir.

Hz. Muhammed (as) Sevgisi

*Server-i âlem Muhammed Mustafâ'nın aşkına
 Fakr ile fahr eyleyüb hırka giyen Bektaşîdir*
 (Şehidî)

*Muhabbetten hasıl oldu Muhammed
 Ali'ye virildi cümle velâyet
 Oniki imamın erkânı şefâat
 Muhabbetten geçen Hakk'tan da geçer*
 (Şâh Hataî)

Cenâb-ı Hakk'ın "*Habibim*" diyerek Hz. Peygamber'in niyâzını kendisini sevme esasını hatırlatarak kabul etmesi, Alevî tarikat geleneğinin sevgi/aşk temelli olduğunun açık bir göstergesidir. Esasen vahdet-i vücud tasavvufi anlayışların çoğu seyr-i sülukda aşkı, sevgiyi esas alan bir meşrebe sahiptirler. Nitekim Kul Himmet de Hakk-

Muhammed-Ali birlikteliğini ifade ederken söze *mahabetle* başlamıştır. Bu muhabbet yolunda Alevilerin Hz. Muhammed sevgisi geleneksel Türk Müslümanlığının bir boyutunu teşkil etmiş, millî hasletlerimizden olan peygamber sevgisi çeşitli vesilelerle terennüm edilmiştir.

*Enbiyaya evliyaya cümlesinin şahıdır
Dü cihanın revnakıdır gül cemâli mâhıdır
Âşıkî seuse acep mi ol Habibullahıdır
Ahmedi Mahmud Muhammed Mustafâ'dır sevdü-ğüm*
(Âşıkî)

Bu sevginin kaynağı onun yaratılışından kaynaklanan yüzündeki nurdur. Bu öylesi bir nurdur ki görenleri kendisine cezp edip âşık eder. Ay gibi parlar güneş gibi bütün dünyayı sarar.

*Berk vurur abnında Muhammed nur'u
Arttı aşkım hüsnün görelî beri
Şebih-i kamer yüzün ey mâh-ı peri
Suret-i veş-şemsi ve'd-duha'sın sen*
(Feyzullah Çelebi)

Bu sevgi edebî geleneğimizde yer alan bülbül-gül ikilemesiyle de sık sık dile getirilmiştir:

*Ben Muhammed'in gülüyüm
Ehl-i kemalın kuluyum
Dost bağının bülbülüyüm
Cennet bağında öttüm ben*
(Muhyiddin Abdal)

*Gül kokulu Muhammed'in teridir
Gönlü saf olanlar Hakk'ın yâridir
Âşıkâ mâşukun bergüzârıdır
Sevdalar nasipler nurlar saçılır*
(Kul Himmet)

*Muhammed diridir ölmez
Taze güldür nergiz solmaz
Anı seven gafil olmaz
Gel Muhammed'i bulalım.*

Gülün Hz. Muhammed'i (as) temsili, halkımız tarafından öylesine benimsenmiştir ki, Anadolu'nun pek çok yerinde kız çocuklarına Resûlullah'dan mülhem olarak *Gül* ve türevlerinden oluşan isimler verilmiştir. Mübarek gün ve gecelerde ve çeşitli vesilelerle yapılan dinî törenlerde gülsuyu ikram edilerek Resûlullah özlemi bir nebze olsun giderilmeye çalışılmıştır. Bu özlem onun yoluna ram ol-

mak, ayağına yüzler sürmek isteğiyle dile getirilmiş, ona salavat verilerek gönüller teskin edilmeye çalışılmıştır.

*Ne nazım ne niyazım
Muhammed'dir iki gözüm
Ayağı tozuna yüzüm
Sürecek hallerim çokdur*
(Seyid Nizamoglu)

*Muhammed'dir gönlümüzün aynası
Salavât verenin nur olsun sesi
On sekiz bin âlemin Mustafâsı
Ya Muhammed sana imdâda geldim
Kâbenin yapısı bina yapısı
İman etse âsilerin hepisi
Beş vakit okunur Âyetü'l-kürsî
Yâ Muhammed sana imdâda geldim*
(Pîr Sultan Abdal)

Hz. Peygamber'e ve Sünnetine Uymak

"Allah'ı seviyorsanız bana tâbi olun ki Allah da sizi sevsin" (Al-i İmran 31) âyetinin tabii sonucu, Allah sevgisinin Resûlullah'a tâbi olmaya bağlı oluşudur. Kaldı ki, Peygamber sevgisiyle ilgili açık örnekler gördüğümüz Alevî inanç dünyasında bu sevginin tabii sonucu Hz. Peygamber'e uymaktır. Nitekim Peygamber'e uyma konusunda Aleviler de bütün Müslümanlar gibi ona ittibayı esas almışlardır.

*Cümlemiz bir vücud olalım kardeş
Muhammed Ali'nin yoludur bu yol*
(Balum Sultan)

*Rehberim Muhammed buldum yolumu
Mürşidim Ali'dir bildim şahımı*
(Pîr Sultan Abdal)

*Uymayalım kör şeytanın sözüne
Dön gidelim Muhammed'in izine*
(Pîr Sultan)

Alevilerin Hz. Peygamber'e bağlılığıyla ilgili iki boyuttan söz edebiliriz. İlki kendi tasavvuf geleneği içinde yer alan şekilde Resûlullah'a verilen statüyle ilgili olarak onu biz-zat yaşadıkları dinî hayatın içinde gören, içselleştiren boyuttur. Yukarıda naklettiğimiz *Kırklar Meclisi*yle ilgili anlatı bunun en canlı örneğidir. Bu durum muhtemelen Ahilikten başlayarak Anadolu'daki birçok tasavvuf gele-

neğinde benzer şekilde sürdürülmüş ve Türklere özgü bir tavidir. Burada olayların ve kişilerin tarihi gerçekliği, tarihsel bağlantıları, kronolojik yerinin bir önemi yoktur. Olaylar böyledir, böyle inanılması gerekir. Bunlara inanmamak nifak alametidir. Bu bağlamda Alevî inanç kültüründe bazı zâhirî kavramların içi tasavvufî anlamlarla yeniden doldurulmuştur. *Sünnet* de böyle bir kavramdır. Bu bağlamda *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*'da sünnet şöyle açıklanır:

Kutb-u evliyâ Aliyyi Murtaza bir mahalde buyurmuştur: "*Aleyküm sünnetullahi ve sünnetu resûlillahî ve sünnetu evliyâi*". Yani, "sizin üzerinize olsun kim, Tanrı sünnetin tutasız ve dahi Resûlünün sünnetin tutasız ve dahi evliyânın sünnetin tutasız." İştienler eyitdiler, ve sordular; "*mâ sünnetullah*"? Dedi ki: "*Kitmânu's-sırri*". Soruldu ki, "*mâ sünnetu Resûlillahî*"? Dedi ki: "*el-Müdüdratü beyne'n-nâs*". Soruldu, "*mâ sünnetu evliyâihî*"? Dedi ki: "*İhtimâlu'l-ezâ'ani'n-nâsi*". Yani eyitdiler, "Tanrı sünneti nedir, Murtaza Ali, *Tanrı sünneti ayıbları örtmekdir*; ve dahi eyitdiler, Resûlün sünneti nedir, Murtaza Ali eyitdiler, *Halk içinde hoşluk ile müdüdrâ ile dirlik itmekdir*; ve dahi eyitdiler, evliyâsının sünneti nedir Murtaza Ali eyitdiler, "*Halkın cefasına tahammül itmekdir*."

Bu anlamlandırmanın daha yaygın boyutunu Alevî geleneğindeki *üç sünnet yedi farz, oniki hizmet ve düşkünlük* gibi anlayışlarda da görmek mümkündür. Bunlar tamamen tarikat geleneğiyle ilgili eylemlerdir. Bu eylemlerin yerine getirilmesi gerekir. Yapmayanlar hakkında ceza müeyyideler söz konusudur.

Bununla birlikte *peygamberin yolu* anlamındaki sünnetin de Alevîler arasında bilindiğini ve kabul edildiğini belirtmek gerekir ki; bu konunun ikinci boyutunu oluşturur. Ancak sünnetin niteliği ve sünnet malzemesi, hadisin değeri hususunda bilgi seviyesine göre farklı tavırları gözlemek mümkündür. Örneğin *Velî Baba Menâkıbnâme*'sinde Hz. Peygamber'in daha çok insani ilişkileri ve ahlaki faziletleri üzerinde durulmuştur. Böylece insanların, onun yüksek-ahlakını benimseyerek olgun birer mümin olmalarına gayret edilmiştir. Velî Baba'ya göre Resûlullah'a bağlılık, *zâhirî ve bâtinî* olmak üzere iki kısımdır. Zâhirî bağlılık, farzları yerine getirmek, haram-

lardan ve mekruhlardan kaçınmaktır. Muhammed ahlakı ile ahlaklanıp, kulluğun gereklerini yerine getirmek ve dünyevî isteklerden vazgeçmektir. Bâtinî bağlılık ise, Allah'ın nimetlerini tefekkür etmek, Allahu Teala'ya aşk ve muhabbet duyup O'na kavuşmayı istemektir.

Güncel kaynaklarda ise sünnet ve hadis hakkında şu tanımlar yapılır:

Sünnet: Hz. Muhammed'in söz, davranış, uygulama ve onayları; Hz. Ali ve soyundan gelen imamların söz, davranış, uygulama ve onayları; Pîre, mürşite itaat.

Sözlük anlamı, iyi ahlak iyi huyu; Hz. Peygamber'in sözleri, onun kabul ettikleri ya da yapılmasını istedikleri.

Hadis: "Hz. Muhammed'in söz, davranış ve kişiliğine ilişkin olarak kendisinden ya da sahabeden aktarılan bilgi" olarak tarif edildiğini görmekteyiz.

"Hz. Peygamber'in Kur'an âyetlerini açıklar mahiyette söylediği değerli sözler" olarak tanımlanmaktadır.

Alevî inanç kültürünün sözlü ve yazılı literatürlerinde hadisler çokça kullanılır. Alevîliğin hiyerarşik yapılanmasıyla ilgili şekli unsurların sembolik izahlarında, dört kapı ve kırk makamın açıklanması, cem töreni, semah, revellî ve teberrî gibi erkân ve adap ile ilgili hükümlerde ve kurallarda, çeşitli ahlaki öğütlerde, çeşitli vesilelerle irad edilen sual ve cevap fasıllarında, Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Ehl-i Beytin hayatları ve faziletleriyle ilgili hadislere rastlamak mümkündür. Bu kullanımlarda hadisler daha çok tasavvufî kültür çerçevesinde, Ehl-i Beyti konu edinen rivayetlerin Şii menşeli olduğu gözlenmektedir. Bu durum doğrudan hadislerin sıhhatine de yansımaktadır. Ancak gerek klasik gerekse güncel kaynaklardaki hadis kullanımında çoğu kere teknik bir metin değerlendirilmesi yapılmadan nakledilmektedir. Bu konuda yapılan akademik bir araştırmada durum daha açık olarak ortaya konulmuştur. Biz burada Alevî kültüründe çokça kullanılan ve hadis olarak kabul edilen bazı sözleri vermekle yetineceğiz.

- "Şeriat sözlerim, tarikat fiillerim, hakikat halimdir."
- "Ben bir gizli hazineydim, bilinmeyi istedim ve insanları yarattım."

- “Ben yere ve göğe sığmadım, ancak mümin kulunun kalbine sığdım.”
- “Müminin kalbi Allah’ın arşıdır.”
- “Nefsini bilen Rabbinde bilir.”
- “Ölmeden önce ölünüz.”
- “İlim talep etmek kadın erkek her Müslümana farzdır.”
- “Allah suretlerinize, malınıza değil, kalplerinize ve amellerinize bakar.”
- “Hiçbir kul, benim nefsim ona kendi nefisinden daha fazla sevgili olmadıkça ve benim soyum onun soyundan daha fazla ona sevgili olmadıkça o kimse mümin olamaz.”
- “Ben ve Ali aynı nurdanız.”
- “Ali göz açıp kapatıncaya kadar bile Allah’a şirk koşmadı.”
- “Ali’yi sevmek Allah’ın cennetine nail olmaktır.”
- “Ben ilmin şehriyim Ali de kapısıdır.”
- “Ey Ali, sen bu ümmetin yiğidisin.”
- “Her şeref ve nesil kesilir. Ancak benim şerefim ve neslim kıyamete kadar devam eder.”
- “Ey Allahım, Benim Ehl-i Beyt’im bunlardır. Ben bunları seviyorum sende sev, bunları sevenleri de sev.”
- “Ehl-i Beyt’e buğz eden münafıktır.”
- “Ehl-i Beyt’im Nuh’un gemisine benzer. O gemiye kim bindiyse kurtuldu, kim binmediyse boğuldu gitti.”
- “Hasan ve Hüseyin’i sevmiş olan beni sevmiş, onlara kin tutan bana tutmuş olur.”
- “Selman bizden, Ehl-i Beyt’imdir.”
- “Kim ihlas ile ‘Lâ ilâhe illallah’ derse cennete girer”
- “İman ikidir; birisi sabır diğeri şükürdür.”
- “Kişinin namazı kalbindeki nurdur. Sizden kim onu elde etmek isterse kendisini nurlandırın.”
- “Ameller niyetlere göredir.
- “İki günü eşit olan ziyadadır.”
- “İnsanlara anlayacağı şekilde konuşunuz.”
- “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.”
- “Allah güzeldir, güzeli sever.”

Sonuç ve Değerlendirme

Sonuç olarak Alevîlerin Hz. Peygamber’le ilgili kabullerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Alevî-Bektaşî yolunun esası sevgidir; bu sevgi Allah-Muhammed-Ali muhabbetiyle başlar ve birbirinden ayrılmaz.
2. İlahî kelâmı dile getiren Hz. Muhammed hak Peygamber, dinin/vahyin tebliği ile görevlidir.
3. Hz. Peygamber bütün peygamberlerin önderidir.
4. Hz. Peygamber’in sözleri Allah’ın kelâmı gibi değerlidir.
5. Hz. Peygamber ahirette müminlerin şefaattisidir.
6. Hz. Peygamber (sa) güzel ahlakı tamamlamak için gönderilmiş, son peygamberdir.
7. Hz. Peygamber âlemin yaratılış sebebi, ilki ve diğeri bütün şeriatları hükümsüz kılandı.
8. Hz. Peygamber mucize ortaya koyan birisidir.
9. Hz. Peygamber’e inanmamak murdarlık (mane-vi kirlilik) ve hayvanlıkta eşdeğerdir; O’nu inkâr edenler cehennemliktir.
10. Bütün peygamberler günahsızdılar.

Alevî ve Bektaşî literatüründe dağınık olarak bulunan bu bilgilere göre Alevîler peygamberliğin sübûtu, peygamberin dindeki konumu, görevi, ona uymanın gerekliliği ve ehemmiyeti, onun dinde hüküm koyma yetkisi, en üstün insan olması, şefaet etmesi, vahye muhatap olması, ahlak ve ahvâlini benimseme ve uyma gibi konularda diğeri Müslümanlarla aynı şeylere inanırlar. Kısaca Alevîler, Anadolu’da yaşayan diğeri Müslümanlar gibi bir peygamber tasavvuruna sahiptir. Bu tasavvur, yer yer kitâbî bilgiler içerse de, Orta Çağ zihniyetinden kurtulamayan insanüstü bir peygamber tasavvurudur ve bazı tasavvufî anlayışlarla desteklenmiştir. Buna Alevî-Bektaşîlerin şifahi geleneklerine bağlı olarak ürettikleri menkibevî kıssalar eklenince bu peygamber tasavvuru karmaşık ve mitolojik bir hâle bürünmüştür.

Günümüzde yapılan alan araştırmaları -Alevîlikle ilgili ideolojik bazı yorumları bir kenara bırakırsak- Alevîlerin Hz. Muhammed (as) ile ilgili bu inançları aynı canlılık ve coşkuyla yaşamaya ve yaşatmaya devam ettiklerini göstermektedir. Öyle ki dinî inanç önderleri tarafından Hz. Peygamber’e nispetle söylenen sözler, doğruluğu tartışılmaksızın mutlak hakikat gibi algılanıp benimsenmektedir.

Kaynaklar

- Arabacı, Fazlı, *Alevilik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları (Çorum Örneği)*, Samsun 2000.
- Arslanoğlu, İbrahim, *Şâh İsmail Hatayi ve Anadolu Hatayileri*, İstanbul 1992.
- Aytekin, S. (hızl.), *Buyruk*, Ankara 1957.
- Bal, Hüseyin, *Alevi İslam Yolu*, İstanbul 2004.
- Birdoğan, Nejat, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, 3. bs., İstanbul 1995.
- Bisâti, Şeyh Sâfi *Buyruğu (Menâkıbu'l-Esrâr Bebcetü'l-Abrâr)*, hzl. A. Taşğın, Ankara 2003.
- Bozçalı, Mahmut, *Alevi-Bektaşî Nefeslerinde Dini Muhteva*, 2. bs., İstanbul 2006.
- Bozkurt, Fuat (hızl.), *Buyruk: İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 2. bs., İstanbul 2005.
- Çiftçi, Şaban, *Günümüz Alevi-Bektaşî Kültüründe Hadis*, Süleyman Demirel Üniv. Sosyal Bilimler Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Isparta 2005.
- Demirci, Mehmet, "Nûr-ı Muhammed", *DEÜİFD*, C. I, İzmir 1983.
- Eğri, O. (hızl.), *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, Ankara 2007.
- Erdebilî, Şeyh Safiyeddin, *Makalat, Şeyh Sâfi Buyruğu*, hzl. S. Kudu-N. Parlak, İstanbul 2008.
- Eröz, Mehmet, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşîlik*, Ankara 1990.
- Eyüboğlu, İ. Zeki, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik*, İstanbul 1990.
- Fiğlalı, E. Ruhi, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşîlik*, Ankara 1990.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, "Burgâzi ve Fütüvvetnâmesi", *IÜİFM*, C. XV, Nu. 1-4, İstanbul 1953-1954.
- , "Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvetnâmesi", *IÜİFM*, C. XVII, Nu. 1-4, İstanbul 1955-1956.
- Gümüsoğlu, Dursun, "Bektaşîliğe Göre İnsan ve Mürşit Anlayışı", *I. Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu, Bildiriler ve Müzakereler*, Isparta 2005.
- Güzel, Abdurrahman, *Hacı Bektaş-ı Velî ve Makalat*, 2. bs., Ankara 2002.
- Hacı Bektaş-ı Velî, *Makalat*, hzl. E. Çoşan, İstanbul (tarihsiz).
- İlhan, Hüseyin, *Alevilik İnanç ve Kültürü*, İstanbul 2005.
- Kaplan, Doğan, *Buyruklara Göre Kızılbaşlık*, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2008.
- , "Alevilikte Muhammed-Ali Tasavvuru: Bir Ten İki Baş ya da İki Ten İki Baş Sembolizminin Kültürel Temeli", *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed (Orta Asya-Kafkasya-Balkanlar) Uluslararası Sempozyumu* (sunulan yayımlanmamış bildiri) Sakarya 7-8 Mart 2009.
- , *Erkânname I*, hzl. Doğan Kaplan, Ankara 2007.
- Kaya, Haydar, *Musahiplik*, İstanbul 1989.
- , *Hız Muhammed'in Dilinden Aleviler*, Manisa 2005.
- , "Müzakere", *I. Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu, Bildiriler ve Müzakereler*, Isparta 2005.
- Kamil, M. eş-Şeybî, *es-Sıla Beyne't-Tasavvuf ve't- Teşeyyü'*, 3. bs., Beyrut 1982.
- Keskin, Y. Murat, *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği Elazığ Sünköy Örneği*, Ankara 2004.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri, "Hz. Peygamber Tasavvurunun Dönüşümü: Paradigma'dan Paragon'a Paragon'dan Kozmik İlkeye", *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler)*, Isparta 19-20 Nisan 2001.
- Korkmaz, Esat, *Ansiklopedik Alevilik-Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993.
- Köprülü, M. Fuad, "Bektaşîlik" *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, c. 2.
- Melikoff, Irene, *Uyur İdik Uyurdular, Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları*, çev. T. Alptekin, İstanbul 1993.
- Memmedofü, Eziaga, *Şâh İsmail Hatayi Eserleri, I-II*, Azerbaycan SSR İlimler Akademisi, Bakü (1966-1973).
- Noyan, Bedri (hızl.), *Velî Baba Menâkıbnâmesi*, 2. bs., İstanbul 1996.
- , *Bektaşîlik Alevilik Nedir*, 3. bs., İstanbul 1995.
- Oytam, M. Tevfik, *Bektaşîliğin İyüzü*, 7. bs., İstanbul 1979.
- Özcan, Hüseyin, *Alevi-Bektaşî Kültürüne Bakışlar*, İstanbul 2003.
- Özmen, İsmail, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi, I-V*, Ankara 1998.
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I-III*, 3. bs., İstanbul 1983.
- Razavi, Muhammed b. Seyyid Alaaddin Hüseyin, *Fütüvvetnâme-i Kebîr*, Millet Ktb. Şer'iyye 902; Bayezit Ktb. Velîyyüddin Efendi, 3225.
- Sarıkaya, M. Sıffer (hızl.), *Fütüvvetname-i Cafer Sâdik (İnceleme-Metin)*, İstanbul 2008.
- , *XIII-XVI. Asır Anadolu'sunda Fütüvvetnâmelere Göre Dini İnanç Motifleri*, Ankara 2002.
- , "Alevi-Bektaşî Kültüründe Hz. Muhammed (sav)", *V. Kutlu Doğum Sempozyumu*, SDÜ, Isparta 19-20 Nisan 2002.
- , "Alevilik ve Bektaşîliğin Ahilikle İlişkisi", *İslamiyat (Aleviliğin Teolojisi)*, C. VI, S. 3, Ankara 2003.
- , "Şâh İsmail'in Şiirlerinde Hz. Ali", *Şâh İsmail Hatayi Sempozyum Bildirileri*, Ankara 2004.
- Seyyid Derviş İur, *Erkânname, Aleviliğin İslam'da Yeri ve Alevi Erkânları*, İstanbul 2002.
- Seyid Hüseyin b. Seyid Gaybî, *Şerhu Hutbeti'l-Beyân (İnceleme-Metin)*, hzl. M. S. Sarıkaya, Isparta 2004.
- Sunar, Cavit, *Melâmilik ve Bektaşîlik*, AÜİF Yay., Ankara 1975.
- Taşğın, Ahmet, "Alevi İnanç: Bir Alan Araştırmasının Sonuçları", *Folklor Edebiyat Alevilik Özel Sayısı*, II, S. 30, Ankara 2002/2.
- Tuğcu, Hüseyin, *Alevi-Bektaşî Kültüründe Şiirlerle Hz. Muhammed*, Ankara 1996.
- Uçar, Ramazan, *Sosyolojik Açısından Alevilik-Bektaşîlik (Abdal Musa Tekkesi Üzerine Bir Araştırma)*, Ankara 2006.
- Uyar, Gülgün, *Ehl-i Beyt, İslam Tarihinde Ali-Fatıma Evladı*, İstanbul 2004.
- Üçer, Cenksu, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, Ankara 2005.
- Vaktidolu, A. A. Atalay (hızl.), *Virânî Divanı ve Risalesi*, İstanbul 1998.
- Yalçın, Aziz, *Yorum ve Açıklamalarla Makalat-ı Hacı Bektaş-ı Velî*, Der Yay., İstanbul 1993.
- , "Geleneksel Alevilikte İbadet Telakkileri", *I. Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu, Bildiriler ve Müzakereler*, Isparta 2005.
- Yemini, Derviş Muhammed, *Fazilet-nâme (Giriş-İnceleme-Metin)*, I-II, hzl. Yusuf Tepeli, Ankara 2002.
- Yeşilyurt, Temel, "Alevi-Bektaşîliğin İnanç Boyutu", *İslamiyat Aleviliğin Teolojisi*, C. VI, S. 3, Ankara 2003.
- Yıldırım, Alımet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara 2000.
- , "Alevi-Bektaşî Edebiyatında Kullanılan Hadisler ve Değerlendirilmesi", *İslamiyat (Aleviliğin Teolojisi)*, c. VI, s. 3, Ankara 2003.
- , "Alevi-Bektaşîlerin Dinin Temel Kaynaklarına Bakışı", *I. Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu, Bildiriler ve Müzakereler*, Isparta 2005.
- Yıldırım, Ali, "Anadolu Alevi Cemlerinde Şâh İsmail'in yeri-Miraçlama", *Şâh İsmail Hatayi Sempozyum Bildirileri*, Ankara 2004.
- Yıldız, Harun, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, Ankara 2004.
- , "Alevi-Bektaşî Gelenğinde Musahiplik", *I. Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu, Bildiriler ve Müzakereler*, Isparta 2005.
- Yörükân, Y. Ziya, "Anadolu Alevileri Tahtacılar", *Daru'l-Fünûn İlahiyat Fak. Mecmuası*, Yıl: 2, S. 8, İstanbul 1928.
- <http://www.aleviakademisi.de>
- <http://www.alevibektasi.org>
- <http://cemvakfi.org>
- <http://www.hubyar.org>
- <http://www.karacaahmet.com>
- <http://www.tahtacilar.com>